

HET NIEUWE JAAR¹

Wij samen

Kerstmis is weer in het zicht en wij willen samen overwegen wat het feest, dit feest van kinderen en kinderlijke mensen, ons te zeggen heeft. Want kinderlijk is het te geloven dat een goddelijk welbehagen in de mensen het diepste geheim van dit leven is. En toch is dit minstens als een vermoeden in ons geplant, maar hoe zullen wij verstaan?

‘Wij’, dat zijn de verzekeren en de twijelaars, de zoekers en [zij] die menen het geloof te bezitten. Wij... ja, wij allen die niet gans onverschillig zijn jegens de te vermoeden nieuwe boodschap – en hoe weinigen zijn waarlijk onverschillig! Hoe leeft er onder allerhande masker een heimelijk uitzien naar het andere. Het is daarom goed en nodig opnieuw te vragen wat het kerstfeest ons mensen, ons mensen als zodanig, te zeggen heeft in deze geladen tijd. Immers, zovelen weten niet meer wat ze wisten, de zalige bezitters zijn hun geloof, terwijl misschien niemand het merkte, kwijtgeraakt, en de dappere ontkeners voelen de vaste grond van hun twijfel bezwijken. We worden weer ‘*fellow-sufferers*’, broeders in het leed van het God-ontberen. De grenzen tussen ‘gelovigen’ en ‘ongelovigen’ verzinken.

De praatjes, de vrome praatjes en de ‘wetenschappelijke’ praatjes en de goddeloze praatjes, verdwijnen als rook voor de storm die is opgestaan en ons terugwerpt op de werkelijkheid. En dat is niet zozeer de werkelijkheid van de dingen als wel de werkelijkheid van onszelf: op het raadsel van de menselijke existentie zijn wij geworpen. Daardoor en daarin zijn wij sámengebracht. “Na al het samenstorten der beschavingen, na het waggelen en verzinken der geslachten, na al de schoone stormen van de tijdenzee, zijn wij op het strand geworpen, wij, naakte, arme mensen onder elkaâr. En wij hebben gezien naar boven, daar was lucht; en voor ons uit, daar was water, en onder ons, daar was zand. En wij hebben gedacht en gevraagd, of er dan niets, niets was. Toen hebben plotseling onze oogen elkaâr gezien...” (Van Deyssel).² “Onze oogen hebben elkander gezien” – in de simpele nood en met de gestolde schreeuw in onze stem en in het masker van ons gelaat. Of er dan niets is? Wij zijn er, mét en tégen elkander, en wat wij zien, dat zijn we, en wat we zijn, dat zien we rondom.

Heel alleen

Dan zien en horen wij, *aan elkander*, dat wij alleen zijn. Wat ieder voor zich droeg als zijn geheim: de eenzaamheid van de ziel, zien we duizendvoudig weerspiegeld in het leven van

¹ Dit is de digitale editie van Miskottes ‘Kerstbrief’ *’t Liep tegen het nieuwe jaar* (Amsterdam: Holland, 1937), herzien, uitgebreid en heruitgegeven in 1947 bij dezelfde uitgever, opgenomen als ‘Het Nieuwe Jaar’ in *Kennis en Bevinding* (idem, 1969) en ongewijzigd opgenomen in *Verzameld Werk 13*, Kampen: Kok 2008, 139-158. Dat is deze tekst. Spelling en interpunctie zijn licht aangepast, de eindnoten (VW 13) zijn voetnoten geworden en waar gewenst aangevuld, de Bijbelcitaten zijn naar de tekst verhuisd tussen vierkante haken. Een cijfer tussen vierkante haken in een voetnoot verwijst naar het inventarisnummer van deze uitgave in de bibliotheek van Miskotte, te vinden in *De bibliotheek van K.H. Miskotte*. Kampen: Kok/Dr. K.H. Miskotte Stichting 1994. De oorspronkelijke tekst uit 1937 is digitaal in te zien op Delpher:

<https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identificer=MMTUK01:000007490:00001&query=miskotte+%22nieuw+e+jaar%22&coll=boeken&page=2&sortfield=date&rowid=2>

² Fragment uit ‘Nieuw Holland’, in: Lodewijk van Deyssel, *Verzamelde Opstellen I*. Amsterdam: Scheltema en Holkema 1894. De laatste regel volledig: “Toen hebben plotseling onze oogen elkaâr gezien, en wij hebben in die oogen gezien ongekende diepten”. Te vinden in *De scheldkritieken*. Amsterdam: Arbeiderspers 1979, 44.

de anderen rondom ons, ver en nabij, verwant en vreemd. De naasten en versten hebben één zelfde bezit: de eenzaamheid. Het gaat reeds te ver om van een gemeenscháppelijk bezit te spreken, men kan alleen zeggen: het is hetzelfde bezit, ieder heeft deze veel-ervloekte en veel-gekoesterde schat helemaal voor zich, zonder concurrentie, zonder korting, zonder koersverlies. Onvergelijkelijk ben ik in *mijn* en elk ander in *zijn* eenzaamheid; en *zó* zijn wij met elk ander bij elkander. De wereld is heerlijk om te zien, maar schrikkelijk om in te *zijn*. Ook persoonlijkheid te zijn is eenzaamheid, en ernstig te zijn en deugdzaam. Ook boven de dingen te staan is een eenzaam werk. En zelfs erop los bestaan met z'n állen is eenzaamheid met samengestelde interest. Hiermee is, dunkt mij, wel iets aangeduid van het openbaar geheim, van het grote leed dat ons tegenwoordig gemeen is. Het mag zijn dat in de gewone gang van onze werkdagen dit absurde eenzaam-zijn te midden van een overvolle wereld, en misschien een zeer meelevende omgeving, ons nauwelijks bewust wordt. Flitsen van kennis gaan door onze geest, zodra we ons, door een kleine, ingrijpende gebeurtenis, voelen staan voor het 'abnormale', en tegelijk even, wreed aangedaan, begrijpen dat als het 'abnormale' veeleer het normale blijkt het normale met recht absurd mag heten. Maar ook een grote verheugenis kan ons drijven in de ontdekking dat het alledaagse toch de overmacht heeft en dat het alledaagse in zichzelf absurd blijft en alleen een schijn van bewoonbaarheid houdt omdat wij er, noodgedwongen, in blijven wonen. We zijn wel waarlijk heel alleen met deze gevoelens, ofschoon ieder ze op zijn tijd in zich ontmoet en in de naaste vermoedt. Weerloos en stuurloos staan wij, eenzamen. Misschien overvalt dit besef ons in de kersttijd het sterkst, omdat dan de grote woorden aangaande het Andere niet van de lucht zijn. En ze kwelen ons meer naarmate wij zien dat ze in de lucht hangen, zonder wortel in de werkelijkheid, onze 'werkelijkheid'.

“O eenzaamheid van dit bestaan;
de klokken slaan,
de sterren schijnen,
door 't venster ziet de dood mij aan,
vrienden en engelen verdwijnen.”³

Ergens heen

Vandáár de bewogenheid van onze zielen en al de 'bewegingen' in het algemene geestesleven. Wij kunnen niet op onze plaats blijven. Heel alleen ergens héén – of wij samen érgens heen “om ons een naam te maken” [Gen. 11: 14], om ons zinloos bestaan in te halen met een zinvolle *daad*. Misschien zelfs is het zo dat we volstrekt niet meer weten wát we willen, we willen alleen ergens héén. Naar een nieuw jaar, een nieuwe orde. Het zal bestaan en gaan onder de oude dierenriem van de sterren en noodlotsmachten, maar het zal nieuw zijn als dáád.

Weinigen zijn het zich bewust, wellicht zijn het er toch meer dan wij denken. Wellicht behoort ook gij voor wie ik dit schrijf daartoe, gij die zijt “als onbekenden en nochtans bekend” [2 Kor. 6: 9]. Ménsen zijt gij en ge zijt wellicht voorlopig nog niet moe van uw reis,

³ Beginregels van 'Terzinen' van J.W.F. Werumeus Buning. In: *Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Querido 1970, 98.

uw veldtocht, uw plan, niet zolang de speelruimte van de mogelijkheid nog zo groot schijnt, zolang ge met uw fatale eenzaamheid kunt uitwijken in de richting van het kolossale en massale. De blinde geestdrift, kort geleden opgestaan, van de scharen voor de massabewegingen is in wezen niets anders dan daverende, stotterende dank voor de schijn ergens héén te gaan waar alles anders is. Neergeslagen en ontsteld zijn de partijgenoten en meelopers en afzijdse supporters, maar de kiemen van deze drift zijn niet dóód. Zo gaan we straks weer samen het noodlot tarten: voorwaarts! op weg! ergens héén!

Gesloten wereld

Alleen-maar, niemand (geen mens, geen volk) komt ergens of anderen zijn daar vóór hem geweest en zijn er ondergegaan. De geschiedenis herhaalt zich niet dan juist in dit ene opzicht: dat van de ondergang en de begeleidende vertwijfeling. Theoretisch wisten we dat allang, nu weten we het aan den lijve. De horizon valt dicht – en ook dát was strikt genomen nog gezichtsbedrog. Ons schijnt dat dichtvalt wat nimmer openstond. Onze dróóm werd van de einder weggewist. Het einde van de wijsheid blijkt altijd weer dat er niets nieuws is onder de zon. [Pred. 1: 9] Tenzij misschien de bewustheid van een gesloten wereld. Treurnis over de macht, de overmacht, de domme wenteling van het zonnewiel, deernis met de anderen die in eenzelfde lot gevangen zijn – óf wellicht de overwinning van treurnis en deernis beide in een nieuw heroïsme, dat ook al weer zo nieuw en zo oud is als Adams vlucht. [Gen. 3: 7vv.]

Geen mens, geen vrome en geen goddeloze, ontkomt tegenwoordig aan dat besef: wij hebben geen oneindige mogelijkheden, wij leven, meer of min alleen, meer of min samen, in een gesloten wereld, een duizelingwekkende ruimte en toch zo oneindig klein als een cel, een benauwenis van eindeloos uitgebreide onwezenlijkheid.

Maar wat in de ruimte niet is, zal in de tijd gevonden worden. Wij zoeken de troost van het tempo. Voortdurend ‘op de plaats rust!’, dat is niet vol te houden. Wij gebannen, wij bedrogen tussen deze wanden, die de paar handgrepen van onze mogelijkheden binnenkort zullen hebben afgetast, wij moeten hetzelfde doen, steeds hetzelfde, maar wij kunnen hetzelfde vlugger doen, meer belevend, in een vlammschijn van een avontuur. Wáán is het de grondvorm van het Lot met de daad te willen achterhalen, maar misschien zal het ons gegeven zijn méér te beleven, intenser te leven, in sneller opeenvolging van contrasten. Zijn wij niet allen door deze drift ontstoken?

Laat ons verstaan dat het ditmaal geen spelletje is, niet een ‘cultuurverschijnsel’, maar de uitleving van ons laatste leed, de hoogste troef van de vertwijfelde eenzaamheid. Wij jagen het oude jaar rond als een bonte schijf, in de verwachting dat het blanke verschijnsel van een nieuw jaar door het wonder van het tempo te voorschijn schemeren zal. Tót wij, eenzamen, de laatste bezegeling van onze eenzaamheid vinden in de *gesloten tijd*. Wat de wijsbegeerte dienaangaande ontwikkelt gaat niet alleen ons allen áán, het is reeds in ons allen en het dringt zich aan ons op, ook waar we zorgeloos zijn en vreugdig, waar we nog idealist zijn of revolutionair, waar we strijden tegen de zonde of een innerlijk leven trachten op te bouwen. Gij goddeloze en gij vrome, gij staat niet tegenóver de wereld, maar erin, meer nog: gij *zijt* de wereld. En ge staat niet tegenóver de tijd, op de oever van de tijdstroom, maar erin, meer nog: ge *zijt* de tijd. Wat ge hébt, werkelijk hébt, is uw verleden, nee, ge *zijt* uw verleden. Dáárom, omdat er niets is waar ge tegenóver staat, daarom zijt ge

eenzamen tot in de wortel van uw wezen. En elke godheid is een *beeld* dat ge tegenover u stelt, als antwoord op de vraag “of er dan niets, niets is”. Ja, zo ligt het leven, en wat wij er ook verder van maken, zowel het verhevenste als het banaalste ligt mede omvat in een leven dat zó en niet anders ligt. Alles wat er werkelijk ‘is’, geeft ons ten slotte slechts aanleiding om te vragen of er dan waarlijk niets is. Er is geen moment van geluk of de mens, die onwillekeurig opkijkt, ziet door de kieren van het ogenblik de verschrikking van het leven, voor zover het ‘zijn’ leven is, nabij.

Wij helden!

Nee, ik schrijf dit alles niet om u te bewegen tot of te bevestigen in het geloof. Dat is uit de tijd! Dat is daarom uit de tijd omdat ‘dit alles’ ons toch eigenlijk niet meer wanhopig maakt. Wij zijn, naar het schijnt, anders dan vorige geslachten! Wij houden het uit en wij maken het oude jaar vol. Alleen en tezamen! Met opgeheven hoofd! Kom ons niet aan boord met de vraag: hebt gij vrede? Wilt gij ook niet gelukkig zijn? Verlangt gij dan niet naar God? Nee, en nogmaals nee! Wij zijn geen sentimentelen, geen idealisten, geen romantici meer. Wij werden het ons bewust: wij zijn de wereld, wij zijn de tijd. Heel alleen en allen tezamen! Goed dan, wij nemen het op ons! Het gros vlucht in het geraas en gedaas van de dagelijkse dag, maar de edelen, de bewusten zeggen: is dat het leven? Welaan, nóg een keer, het kan onmogelijk nóg meer tegenvallen!

Kom ons ook niet lastig vallen met de vraag of wij een doel zien, een richting hebben, een roeping of een opdracht. Nee, dat hebben we natúúrlijk niet en dat is wat een mens modern maakt, dat hij dit juist natuurlijk vindt.

Wij willen niet meer moe zijn, want het vragen wordt uit vermoeienis geboren. Of wij willen zó moe zijn dat de kracht tot vragen tot in alle diepten van ons wezen wordt ondermijnd. Alsof we in zwijm gevallen waren, zullen we straks, met een groot hiaat in onze herinnering, herrijzen om van voren af aan de vragen te laten voor wat ze zijn en onszelf te bestendigen zoals we zijn. Geen zelfmoord! Geen laatste lust van intieme zelfverwerping, geen sleurleven! Geen nieuw plezier van intieme zelfrechtvaardiging! Maar ópstaan en het oneindige zwijgen van deze wereld doorstaan, met het nauwelijks heffen van onze hand, tot afweer van de naspokende, schijnbaar zinrijke vragen naar de zin van het zinloze. Wij weten: er is geen “hulpe, die als tegenover ons zij” [Gen. 2: 18], alles wat is, zijn wij zelf mede. Ja, zelfs de dood tegenover ons te zien, als iets dat op ons toekomt, het is eigenlijk mythologie. De dood is niets anders dan het vergaan dat wij dragen in onze aderen. Wij zijn de doden-inspe, omdat wij van uur tot uur de dood gestalte geven, hij leeft van onze adem. Kom nu en aanschouwt het nieuwe heldendom: wij houden het uit! Wij wentelen met het oude jaar, wij zijn en blijven hoog-opgericht in de wereldwijde eenzaamheid.

Wij zijn eindelijk zo ver dat wij van ‘God’ niets meer weten, niets meer wensen te weten, niets meer behoeven te weten. Er is geen ‘wetenschap’ meer die Hem ontkennen zou, en de wijsbegeerte komt veeleer aan een grens waar ze Hem bijna postuleert. Heel de rommel van bezwaren die het ons vroeger zogenaamd onmogelijk maakte om te geloven is feitelijk opgeruimd. Maar zie hier het ontzettende geheim van deze tijd: wij hebben God niet meer *nodig*. Wij voelen ons hier niet thuis, maar wij willen en zúllen ons hier thuis voelen. In deze hartverscheurende en zalige krampachtigheid vieren wij de zinloosheid van het mens-zijn als had het tóch een zin: de dappere eenzaamheid, de dappere dood. ‘*Glückauf zum*

*Untergang!*⁴ Wanneer ook de ervaring van de gloednieuwe en oeroude demonieën ons niet weerhoudt verder te leven, moet niemand daaruit afleiden dat wij misschien toch ergens een geweldige, heimelijke levenslust hebben. Wij hebben een, driewerf geweldiger, verborgen tróts. En wij zullen staande blijven, met in ons néérgedrongen de bevende verlegenheid van ons bestaan, met in ons ópgestuwd de harde wil te volharden met het wapen van ons ondoorgrondelijk mens-zijn, midden in een situatie zoals de historie nog nooit heeft voortgebracht.

Immanuël – met ons is God

Een woord heeft geklonken, een boodschap is uitgegaan tot aan de einden der wereld, zó vreemd dat het in geen mensenhart kan zijn opgekomen. [1 Kor. 2: 9] Het is de kerstboodschap: uw eenzaamheid is een waan! God zelf is mens geworden, God heeft zich met de menselijk natuur verenigd. Welke God? Niet degene in wie wij vroeger zo beslist geloofden of ook niet geloofden. Niet het Opperwezen, het Grensbegrip, het Postulaat.⁵ Welke God? De God-met-ons. Dat is waarlijk niet 'de godheid', noch het Al, noch de Wereldziel. Wie het is kunt ge uit niets afleiden dan uit de verschijning zelf, uit het aangezicht van Jezus Christus zelf. Daarbuitenom is God niet te kennen. De Andere is déze, en Deze is *met ons*.

De ruimte is *zijn* ruimte, de tijd is *zijn* tijd, het leed is *zijn* deel en de schuld is *zijn* lot. Er is feitelijk geen andere ruimte dan de ruimte waarin Hij zijn wezen heeft, zijn Geest uitzendt, zijn nabijheid schenkt. De zin van de geschiedenis, ja zelfs de zin die in de schepping ligt vóórgespeld, is dit ene samenzijn van de goddelijke en de menselijke natuur in Jezus Christus. En Hij, persoonlijk, is nabij, is ieder van ons persoonlijk nabij en neemt ons onze misère en onze grandeur af. En Hij "schaamt zich niet ons broeders te noemen". [Hebr. 2: 11] Dat klinkt wel erg absurd, dat lijkt in plaats van een verwijding een verenging, het lijkt een heel kleine god, het lijkt een sprookje. Maar dit voelen wij: als het wáár zou zijn, is onze eenzaamheid (helaas? gelukkig?) een waan, en dan ligt de schoonheid van het leven niet in de krampachtige daad, maar in het lieve Lot, niet in hetgeen waartoe wij komen zullen, maar in hetgeen ons overkomen is. Daarvan zingt de Kerk van alle eeuwen, daarvan zingen Augustinus en Franciscus, Luther en Kierkegaard, het turfschippertje en het oude besje, en heel "de schare, die niemand tellen kan" [Opb. 7: 9].

De boodschap aangaande Christus is de boodschap aangaande 'een' God die dé God is. Te geloven in Christus is hetzelfde als te geloven in die God; o zonderlinge zonderheid, dat die God, bij wie vergeleken 'de godheid' een spook wordt, verschijnt als een mens, een eenzame, "geboren uit een vrouw, geworden onder de Wet" [Gal. 4: 4], gebannen binnen de geslotenheid van tijd en ruimte. Als dát geen sprookje is, dan weet ik het niet! Het is inderdaad een bericht, een boodschap van buiten, tot de waarheid waarvan geen denkweg leidt. En het is inderdaad niet primair een oproep tot een daad die zich tegen het lot verzet,

⁴ Mijnwerkersgroet ('Glückauf': behouden bovenkomst).

⁵ Immanuel Kant (1724-1804) toonde aan dat van God geen zekere kennis mogelijk is. We kunnen (en moeten misschien) God denken als een idee, maar we kunnen van Hem niet weten als van een welomschreven object. Dat ligt aan de aard van ons kenvermogen, waardoor we wat onze zekere kennis betreft zijn aangewezen op de verschijnende werkelijkheid. Het fameuze '*Ding-an-sich*' is een grensbegrip, waarvan Kant de realiteit niet betwist of betwijfelt, maar dat we nooit zullen kennen in de zin van weten wat het is. We kunnen niet achter de verschijnselen kijken.

het is veeleer de openbaring dat ons lot reeds lang bepaald is door het onbegrijpelijke, eeuwige Lot. En dit is het eeuwige lot dat ons is toegevallen: met ons (nota bene!) is God! O, wanneer het in hún hart opgeklommen was, hoe zouden de evangelisten en apostelen er anders dan in ruisende, extatische woorden en als in een derwisj-dans van gedachten over kunnen spreken! Maar zie, het houdt bij hen alles de toon van een bericht, en waarlijk, wij mogen als de ontvangers van de boodschap aan het dichten slaan, de boodschap zelf blijft daar zo stil, zo helder als een zakelijke mededeling tegenover staan: een verhaal (er was eens...), een verkondiging (zie, hier ben Ik...), een belofte (en nu blijft geloof, hoop en liefde) [1 Kor. 13: 13]. Nuchter is het kerstverhaal, nuchter spreekt het over het onmogelijke als over een feit: God is geworden onzer één.⁶ Hij staat in ons midden, “een hulpe als tegenover ons”, Hij is mét ons, levens- en lotgemeen. Het Woord is vlees geworden en nam herberg bij ons [Joh. 1: 14]. Hierin is de liefde, niet dat wij God liefgehad hebben, maar dat Hij ons heeft liefgehad [1 Joh. 4: 10]. Dit is de Liefde, waarvan gezegd is: de liefde vergaat nimmermeer [1 Kor. 13: 8]. En dit wordt ons ‘verkondigd’. Kon het behalve verkondigd ook nog bewezen worden, het zou mede een deel zijn van de gesloten wereld, van de gesloten tijd, van het eenzaam Al. Het is er óf helemaal niet óf als voldongenheid. Het is of uitgesloten of heel de wereld is hierbij ingesloten. Het is óf een worp van onze opgewonden verbeelding óf het maakt al onze denkbeelden tot waanbeelden. Lang heeft men gemeend dit dilemma te kunnen ontgaan door te vluchten in de zogenaamde ‘natuurlijke’ religie, maar in het heden worden onze menselijke religie en ons menselijk idealisme – wat er nog van over is – wéggekneeld tussen deze twee: of het vertwijfeld heldendom of het geloof in deze onmogelijke Liefde.

Heden

“Zie, hier ben Ik, spreekt de Heer.” Een woord, een daad, een leven, een zijn, een nabijheid is dat, een hemel-op-aarde, een open wereld, een ontsloten toekomst, een eeuwig hart. Zo zei het de engel der verkondiging: U is heden geboren de Zaligmaker [Luk. 2: 11]. Konden wij het horen en verstaan als “de grote blijdschap, die al den volke wezen zal” [Luk. 2: 10], wij zouden wel weten hoe dit heden over alle verleden heenreikt, hoe dit heden lieflijk licht, ook om onze doodsdapperheid. Als wij de kerstboodschap hóren in onze diepe nood, dan kénnen wij Gods nabijheid, die onze eenzaamheid heeft opgeheven. Het evangelie is zeer radicaal, het is opgewassen tegen de uiterste vertwijfeling. Het gaat niet slechts om leer en voorbeeld, niet alleen om verzoening en nieuwe heilige levenskrachten, het gaat om de openbaring van de verborgen God tegenóver geheel de ‘gegeven’ werkelijkheid. En deze openbaring houdt niets anders in dan: Ik ben met u, uw eenzaamheid is waan. Het is niet zo dat u een weg gewezen wordt om nog eens bij Hem te komen, het is niet zo dat wij een belofte krijgen: vroeg of laat, in de toekomst zal Hij bij u zijn. Heden! wordt het u verkondigd en heden is het de waarheid: Zie, hier ben Ik, méns met u, eeuwig God voor u. Er is geen scheiding tussen u en Mij; alles wat ertussen was, dat heb Ik wéggedaan.

Wij leven op uit onze wrevel en verveling – toch weer even – om te gereeder daarin terug te zinken, wanneer we (automatisch rebels) bedenken: dat is die geschiedenis van zoveel eeuwen geleden, waar vele mensen, de meesten mag men zeggen, in Europa tenminste,

⁶ Omkering van Gen. 3: 22: ‘Zie, de mens is geworden als Onzer één’.

over doorzeuren, alsof het niet allang voorbij is en volkomen nietszeggend en volslagen machteloos.

Zie, als waarlijk God de menselijke bestaanswijze aanneemt, dan is dit een 'historisch' gebeuren (anders zou het geen menswording zijn), maar de Dader is Gód en daarom is het tegelijk eeuwig, eeuwiger dan de sterren, vaster dan de denkwetten, eeuwig-waarachtig en eeuwig-geldig. Het gaat ons aan als ons eigen bestaan, ons eigen heden.

"U is *heden* geboren de Zaligmaker, welke is Christus de Heer..." In het midden van de tijden, midden in de tijd die 'ónze' tijd heet en 'mijn' tijd, de tijden die nu geworden zijn een fragment van Gods tijd, van de tijd, van het leven überhaupt. Nu dan, vóór we het recht weten, hebben we ons stilgezet tot luisteren naar deze goddelijke onzin. Die spreekt tot ons, omdat God ons zo ergerlijk, zo opdringerig daarin aanspreekt. Op ons is het gemunt die zo moe waren: op onze eenzaamheid, op ons heroïsme, op ons tempo, op onze grote, onuitgesproken angst. Niet om dat alles te oordelen, maar om dat alles "met zegenende armen en reddend te omsluiten".⁷ Jezus Christus komt niet om ons te voeren op een lange heilsweg en tot hemelse klimpartijen. Hij nodigt ons uit onze thuiskomst heden te vieren door het vieren van zijn komst. Want Hij is de onze en wij zijn de zijnen.

Wel verstaan hangt dit niet daarvan af dat wij zo ver komen, ons bekeren, onszelf heiligen, mystieke ervaringen hebben. Wel verstaan – en anders is er werkelijk geen féést – hangt dit beslissend daaraan dat Hij gekomen is, zich tot ons gekeerd heeft, zichzelf voor ons geheiligd heeft en onze vleselijke en vreselijke ervaringen heeft gedeeld en deelt. Zo is Hij de onze en zijn wij de zijnen.

Kyrie eleison

Dan, in dát heden, worden we eerst recht 'pessimisten', want nu eerst wordt het ons openbaar dat de geslotenheid van de wereld een Oordeel is en dat ons heldendom de houding is van onze verlórenheid. Ons edel opgeheven hoofd is eerder de "trotse nek" [Deut. 31: 27] van een plebejer. Heer, erbarm u onzer! Christus, erbarm u onzer! Ga met ons niet in het gericht, want wie zal bestaan?⁸ Wij waren niet onverschillig, helemaal niet – het was veel erger! Er zijn geen woorden voor dan de oude, die nu een valse glans hebben in ons eigen oog. Hoe waren wij? Eenzamen waren wij en verliefd op onze eenzaamheid, helden waren wij en als zodanig gemaskerde "vijanden Gods" [Jac. 4: 4]. Hoe waren wij? Wij hadden "de duisternis liever dan het licht" [Joh. 3: 19]. Veel liever de tragiek dan de verzoening, veel liever heroïsch ondergaan, een kleine eeuwigheid lang, dan in het gegeven heden neer te knielen, veel liever duizend reïncarnaties van ons wezentje dan éénmaal de incarnatie van Gods wezen. Nu zien wij dit alles als schuld, als rebellie. Heer, erbarm u onzer!

Er is geen zin in ons leven te ontdekken! Allicht niet, hoe zou dit mogelijk zijn, als wij uit elk zinsverband getreden zijn door de absurditeit van ons eigenmachtig bestaan tégen de Liefde, met ons systeem van nihilistische leugens tegen de oorspronkelijke orde. Wie kerstfeest vieren in de Geest, zeggen niet, ook nu niet, dat zij de zin van het leven weten: want 'zin' is wat wij vinden, en het heil is: gevonden *te worden*, en zin is wat je moet inzien, maar het heil is wat je mag *horen*. Wanneer dit wonder zich voltrekt aan ons hart, dan pas weten we dat

⁷ Naar gezang 1 'Hoe zal ik U ontvangen', vers 5 (1938).

⁸ Naar psalm 130, vers 2 (1773).

we verloren mensen... waren. Niet tevoren, als inwijding, maar achteraf, als nawee, komen wij tot deze kennis van onszelf. Het is altijd zoals Jeremia ergens zegt: “Nadat ik bekeerd ben, heb ik berouw gehad” [Jer. 31: 19]. Welk een ontdekking, welk een onttovering en ontluistering, te zien naar onze diepgang en onze kracht, naar de pracht van onze opstandigheid en naar de weemoed van onze berusting, en dan te zien dat deze hoge geesteshoudingen evenzovele demonen waren die Hij heeft uitgeworpen. En de genezenen treuren – van schaamte dat zij zo waren. De kerk weet beter dan de wereld wat het is in de wérelld te zijn. Het geloof alleen kent wezenlijk de vertwijfeling. En alles wat wij aanduiden aangaande de gesloten wereld en de gesloten tijd, dat was niet bedoeld om te suggereren dat in deze kennis een voorbereiding op het geloof gelegen zou zijn. Het is eerder nog een vooruitgeworpen straal van de wereldkennis die aan het gelóóf eigen is. Hoe dat in zijn werk gaat dat een mens Immanuël vindt, daarover heeft nog geen zielkunde een lucide woord uitgebracht. Hier wordt gehoord “wat geen oor heeft gehoord en wat in geen mensenhart is opgeklommen” [1 Kor. 2: 9]. Doch anderzijds is toch ook altijd weer te vragen: “*Hebben* zij het dan niet gehoord?” (Rom. 10: 18), staat dan de engel der verkondiging niet in ons midden?

Het Nieuwe Jaar

Kunnen wij bewijzen dat er iets van dit geheim is gehoord? Het vragen dat nog in ons omgaat, zou dat misschien een écho zijn van het antwoord dat er is en dat zich gelding verschaft in onze harten? Jezus is gekomen om uit te roepen “het jaar van het welbehagen des Heren” (Luk. 4: 19). Dat is de nieuwe tijdsorde, waarin zijn heden ons verleden heeft achterhaald, waarin zijn nabijheid onze eenzaamheid heeft verslonden. En de gedachte is niet verwerpelijk dat onze onrust, deze diepe onrust (op welke manier dan ook verdrongen door onze heldhaftigheid), een gevolg is van de blijdschap die ons rakelings voorbijging zo menigmaal als Jezus Christus ons verkondigd werd. Heel het oude Europa siddert in het vóórgevoel van een eigensoortige verwerping, want “Jezus van Nazaret gaat voorbij” [Luk. 18: 37], heel ons oude hart zweert telkens weer bij de maatgang van het oude jaar-onzerbelangen, doch met een kwaad geweten, omdat het Nieuwe Jaar ons reeds had bezocht, toen en toen, in een klaar herkenbaar ogenblik. En wanneer wij waarlijk tot het geloof opwaken, het geloof waarvoor wij bestemd zijn en dat als een goddelijke mogelijkheid voor ons bleef bewaard, dan gaat die onrust nog toenemen. Want de verbazing dat wij, verworpenen, met héél onze verwerping van het evangelie, het Nieuwe Jaar van het welbehagen niet hebben kunnen tenietdoen, zie, deze verbazing is het nieuwe en het vernieuwende van elke dag.

Er staat in een oud Nederlands kerstlied deze simpele en geweldige regel: “’t liep tegen het nieuwe jaar”.⁹ Zo zal het ook dit jaar weer gezongen worden en het zal ook om u heen zingen als een verre naklank van Jezus’ eigen roep. Ja, het kerstfeest zélf is eigenlijk niet anders dan een teken en gelijkenis van Jezus’ stem, die u verkondigt uw zalig lot. En nu komen onze vragen, heel de aftandse rij van de ‘ja-maars!’, de onweerlegbare verlegenheden van ons verbijsterd brein. Zolang deze boodschap niet gehóórd werd in het

⁹ Uit ‘De herdertjes lagen bij nachte’, voor het eerst opgetekend in 1852. Opgenomen in de *Zangbundel* van Joh. de Heer (1905), nr. 609.

diepst van onze ziel, zolang zijn ze al tezamen onweerlegbaar, en zij moeten ons blijven kwellen – ten minste zolang wij de vragen zelf niet gewurgd hebben. Waar deze boodschap echter gehóórd werd, daar komen deze vragen en bezwaren te laat, daar is een goddelijke beslissing gevallen, daar staat lichtend het Nieuwe Jaar, dwars door de nevelen van het oude. Maar, nietwaar, telkens is het alsof wij níét gehoord hebben wat wij toch hoorden en alsof wij in het minst niet geloven wat wij toch werkelijk geloven. En dan, ja dan, wordt dat uitroepen van het Nieuwe Jaar inderdaad soms een dun en ijdel geluid in onze oren en voor ons hart.

Zal deze roep opgewassen zijn tegen de vale druk van mijn leven, dat gedoemd is tot de ledigheid van werkloze dagen, maanden, jaren? Zal deze roep doordringen tot in mijn zogenaamd liefdesleven, vol koude en tekort? Zal ik deze stem horen, ik, die zo ver weg ben weggedoold in de wonderlijke wellust van het wee van mijn eenzaamheid? – Zijn wij niet veel te ver van huis? Zal deze wonderbare boodschap ons nog kunnen bereiken? Ménen wij deze vragen, menen wij ze met ángst, hoe zouden wij dan niet minstens verkeren op de grens van de heerlijkheid die aan ons geopenbaard zal worden? Want het staat niet gelijk, het licht en het donker, er is geen evenwicht tussen leed en vreugd. In Jezus Christus is er een *eeuwig overwicht* van het licht op het donker, en in het geloof voltrekt zich een gedurige wending van het leed naar de vreugd. En onze ángst is dat wij die vergeten, want het geheim is groot, ofschoon het een openbaar geheim is: Immanuël, God-met-ons. Daarop doelt, dunkt ons, Rilke (die meende geen christen te zijn), in een brief van Kerstmis 1923, als hij, de bij uitstek eenzame dichter, zegt: “Er bestaat geen ogenblik in het lange jaar, waarop men zozeer in staat is de altijd-mogelijke verschijning der Genade, en dan haar alomtegenwoordigheid, zich voor de geest te stellen gelijk deze over de eeuwen heen onafhankelijk-blijvende winternacht, die door de onvergelykelijke aankomst van dit alle wezens veranderende Kind, de som van alle overige aardemachten met één slag overtreft en overwint. (...) Wat zijn alle vreugden van de zomer tegen de onmetelijke schatten van troost die in deze onaanzienlijke, ja, arme nacht liggen opgetast. (...) Alle verkondigingen van de vóórtijd zijn niet toereikend deze nacht aan te zeggen, alle hymnen die tot zijn lof gezongen werden zijn niet bij machte in hun klanken de stilte en de spanning te bereiken waarin herders en koningen neerknielden, gelijk toch ook géén van ons ooit in staat geweest is, terwijl deze wondernacht aan hem geschiedt, de maat van zijn beleven aan te geven.”¹⁰ Dáárom, laten wij vooral vragen en klagen, laten wij er ook aan twifelen of de boodschap ons ook nu nog bereiken zal: wie niet zou durven klagen en aanklagen zou de onvergelykelijkheid van het gans-Andere¹¹ dat ertegenover staat, verre onderschatten. Ja, het zal ons bereiken, op één voorwaarde: dat wij blijven op onze plaats! En dus eerlijk bekennen wie wij zijn en dat wij uit onszelf niet geloven kunnen. En dus geen ogenblik geestelijk bezit bijeenrapen om onze schamelheid te bedekken. En dus niet heenspringen over onze ‘vleselijkheid’.

Gód is geopenbaard in het vlees. Dit is het teken: gij zult het Kindeke vinden in doeken gewonden en liggende in de kribbe [Luk. 2: 12]. Het gewone, dat is juist het teken. Daarin is de Nabijheid gevonden, in onze ménselijkheid ontmoet ons God. Daarom moeten wij vooral

¹⁰ Rainer Maria Rilke: *Briefe aus Muzot 1921-1926*. Leipzig: Insel Verlag 1935. [3869]

¹¹ Term ontleend aan Karl Barth, vooral aan diens eerste *Römerbrief* (1919). Barth greep terug op Rudolph Otto's *Das Heilige* (1917).

op onze plaats blijven. Want daar komt Hij, dát land gaat hij door goeddoende, daar werpt Hij de duivelen uit [Hand. 10: 38]. Daar is Hij zegenend nabij en volbrengt aan ons dat *helen*, dat heil, daar is Hij onze Heiland. En alleen daar, vanuit ons dagelijkse bestaan, kunnen wij gelóven. Want wat is 'geloven'? Toch niets anders dan merken en aanvaarden dat wij geholpen zijn, telkens opnieuw aanvaarden en bekennen, met een loutere verbazing, wat het bekende kinderlied zegt: "Welk een vriend is onze Jezus, / die in onze plaats wil staan".¹²

Open werkelijkheid

De menswording van God is de kernbelijdenis van de Kerk van alle eeuwen. Nauwelijks weerhouden we ons van de poging althans iets te ontvouwen van de rijkdom die erin besloten ligt. Laat ik in het verband van deze brief aan u (onbekenden en nochtans bekend!) over het geheimenis van Immanuël mogen volstaan met dit ene: God-met-ons betekent dat de werkelijkheid, die niet slechts gesloten wereld schíjnt maar het inderdaad is, *opengaat*. Zij is opgenomen in het wijder verband van Gods plan. De Vader van onze Here Jezus Christus is de almachtige, omdat van Hem terecht gezegd wordt: "Zijn góedheid gaat het ál te boven".¹³ En zo is het dan in de geest van het geloof om ironisch te spreken over het pantheïsme en over alles wat groot en 'universeel' doet:

*"Der kleine Finger seiner linken Hand
Wird Pan genannt."*¹⁴

Hetzelfde geldt van de gesloten tijd. Het "nieuwe jaar des welbehagens" verkondigt ons óók de zin van de geschiedenis, ja alleen van hieruit is het mogelijk in een geschiedenis te geloven en niet in een eeuwige kringloop. Hoewel de verschrikkingen groot zijn in dat gebied: "Waar mens den mense wolf is, waar volk den volke vee"¹⁵, nochtans is die God, die onze vrijheid nimmer aanrandt en die lankmoedig is over ons, de Héér van de tijden. "De gangen der eeuw zijn zijne" (Hab. 3: 6). Onze tijd, onze wereldtijd is alrede geoordeeld in het lijden van Immanuël. Een nieuwe tijd heeft de onze gekruist in zijn verrijzenis uit de doden. Wij, die in onze wanhoop per se ergens heen wilden, wij worden meegenomen op Gods grote tocht naar het Rijk. Zijn heilsmacht hebben wij te belijden als de ware almacht, als de macht over de tijden. Van Hem, die gekomen is en mét ons is, verwachten wij de wederkomst in heerlijkheid! Onze tijd is daardoor gestempeld tot een tijd tussen de tijden. Dáárom is deze ónze wereld 'gesloten', daarom is deze ónze tijd 'gesloten'. Er is een grens! en daar begint het Nieuwe Jaar.

Stel u voor dat we waren prijsgegeven aan de duivelarij van het 'eeuwige worden', stel u voor dat de term 'eindeloosheid' iets anders was dan een woordsymbool om de stémming van het onoverzienbare uit te drukken. Als wij bidden: "Kom Here Jezus, kom haastelijk!"¹⁶, roepen wij God aan, de Oneindige, die het eindige draagt, maar die in generlei zin de

¹² Lied 150 uit de *Zangbundel* van Joh. de Heer (1905).

¹³ Psalm 118, vers 14 (1773).

¹⁴ De herkomst van dit door M vaker gebruikte citaat is onbekend. Wellicht is het van Martin Buber zelf, die het citeert in zijn inleiding van *Die Chassidischen Bücher* (1927).

¹⁵ Uit: *De zware kroon*, verzen uit de oorlogstijd van de Vlaamse schrijver René de Clercq (1877-1932). Bussum: Van Dishoeck 1915. [2055]

¹⁶ 'Maranata!' Zie 1 Kor. 16: 22; vgl. Opb. 22: 7, 12, 17, 20.

eindeloze is en ook niet déze wereld als een eindeloze heeft geschapen. Helaas! onze verwachting heeft haar ommegang, heeft haar seizoenen, haar bloeien en verwelken, dat wij staan als “wachters op de morgen, / de morgen; ach wanneer?”¹⁷ – dat ook voor ons de Morgen verdrongen wordt in “de schaduwen van morgen”.¹⁸ Maar dit alles betreft onze ervaring en het lijden van onze ervaring, niet het geloof, niet de Werkelijkheid waarop het geloof zich richt, niet het Woord van God-met-ons: “Zie, Ik ben mét ulieden alle de dagen tot de voleinding der wereld” [Mt. 28: 20].

Ja toch, we gaan ergens heen! En laat ons nu ons dapper zijn, dapper in het gelóóf, laat ons zeggen: we gaan samen naar het paradijs! En laat ons bekennen dat bij ogenblikken iets van de vervulling ons bezoekt, de vervulling van het machtwoord: “Heden zult gij met Mij in het paradijs zijn” (Luk. 23: 43).

Wij samen!

Kerstmis nadert en nu gaat het weer om ‘wij samen’, want aan ons samen is gevraagd: hebt gij deze wonderbare boodschap gehoord? Wie kan zeggen dat hij haar niét gehoord heeft? En wie durft zeggen dat hij haar goed gehoord heeft, gelijk zij verdient gehoord te worden? Maar áls iemand hoort, hoort hij nooit alleen, voor zover iemand hoort, hoort hij met gans de kerk. Wanneer en voor zover een mens het Nieuwe Jaar hoort uitroepen, staat hij in de gemeenschap der heiligen.¹⁹ In de kerk geldt: samen uit, samen thuis! ‘Wij’ weten dat wij, inwonende in het vlees, uitwonen van de Here [2 Kor. 5: 6]. ‘Wij’ dan gerechtvaardigd zijnde door het geloof, hebben vrede met God [Rom. 5: 1]. Zo dan, hetzij dat wij leven, hetzij dat wij sterven, ‘wij zijn des Heren’ [Rom. 14: 8]. Zullen wij het letterlijk nemen? En vol en echt: wij zijn nooit meer alleen op aarde? Persoonlijk tot u en tot mij komt het feest met de vraag: hebt gij hulp gevonden, uitzicht, uitkomst? Waarom zoudt ge over u niét laten gelden wat nu eenmaal bij God wáár is? *Persoonlijk*, maar in ons antwoord zullen wij het wel merken dat het niet zomaar persoonlijk is en niet persoonlijk kan blijven. ‘God-met-óns’, niet ‘God-met-mij’, heet Jezus. En het allerheiligst gebed legt ons altijd weer op de lippen: *onze Vader*. En zo wordt de arbeid die ons opgelegd blijft een goede dienst aan de naaste, en een heilig spel voor het aangezicht van de Heer. En alles ‘onder ons’. Een nieuw wij-besef staat op, een onburgerlijk, een kinderlijk kennen van elkanders noden, voor zover die zichtbaar zijn. Een maatschap komt aangetreden, die wel de poort van de kerk is ingegaan, maar die naar buiten komt met, laat ons zeggen, communistische voornemens. De gemeente van God is de kern van een *gemeenschap* waarin, zeer nuchter en zeer vervoerd, een begin wordt gemaakt met een zich oefenen in het samen-leven, samen-dulden, samen-strijden, samen-werken. Vanwege dat ene wonderbare samenzijn van God en mens in Jezus Christus, onze Heer. Van onze vorige staat zou men kunnen zeggen: de mensen vóelen zich niet eenzaam, toch zijn ze eenzaam. Maar nu moeten we zeggen (en het is belijdenis!): wij vóelen ons vaak eenzaam, maar we zijn niet eenzaam. *Dat* is de kerk, dat is het geloof *van* de kerk, en het geloof *in* de kerk. En dit geloof maakt niet viriel en geducht, maar wel menselijk en trouw en... gezellig, in de innigste, zuiverste zin van het woord.

¹⁷ Psalm 130, vers 3 (1773).

¹⁸ Toespeling op de cultuurkritische analyse *In de schaduwen van morgen* van de historicus Johan Huizinga. Haarlem: Tjeenk Willink 1935. [1273]

¹⁹ Vgl. de Apostolische geloofsbelijdenis.

Het feest gaat door!

Vraagt men wat ze dan geméén hebben, al die mensen? Dit: dat ze kinderen zijn en dat ze daarom een lied hebben, ondanks al. “*Uit de mond der kinderen* hebt Gij U lof toeberaid, om uwer wederpartijen wil, om de vijand en wraakgierige te doen ophouden” (Ps. 8: 3). Nu zijt welkome, Jesu, lieve Heer! / Gij komt van al zo hoge, van al zo veer!²⁰ – Komt, verwondert u hier, mensen, / ziet, hoe dat u God bemint!²¹ En het is een fontein van liederen en er is geen einde aan, en geen mens zingt ze goed die ze op z’n eentje zingt. Het kerstfeest is het feest van de verslonden eenzaamheid: God met ons!, van de open werkelijkheid: God met ons!, van de ontsloten toekomst: God met ons! Wie dat gelooft “heeft zich veranderd en is geworden als de kinderen” [Mt. 18: 3]. Kun je nog zingen, zing dan mee!²² Maar hier zingt ieder ‘mee’, vóór hij recht weet wat hij doet, en zo juist zingt hij góed. Engelen, herders en wijzen, kinderen al tezamen, vrij van het oude jaar, kunnen zingen. Welkom! onbekende, vreemde, onverwachte, nieuwe God. Immanuël, zijt *Gij* daar! Hosanna, gezegend is Hij, die komt in de naam des Heren. [Mc. 11: 9] In ’t midden van de nacht en midden door de nacht gaan de kinderen de nieuwgeboren Koning groeten, “en knielen voor de klene voeten / van ’t Kind, waarvoor Herodes vreest”.²³ De kinderen wagen het, want de kinderen zijn in het Nieuwe Jaar wat de helden waren in het oude.

Is er iemand die meent dat het beter géén feest ware in dit wereldjaar en in deze vertwijfelde tijd van zijn leven? Zoudt ge het maar liever voorbij laten gaan en niet-thuis geven? Het wordt u niet verhinderd – maar het feest gaat dóór! Niemand treedt u in de weg, maar het jubeljaar neemt zijn weg en breekt zich baan! Dat is niet om u te tergen, maar om de waarheid ere te geven. En om een téken te geven dat Gods doen vrijmachtig is en heerlijk boven alle dingen. Het feest gaat dóór, niet opdat gij merken zoudt: ik sta erbuiten, maar opdat gij u verbazen zoudt: God blijft nabij.

“Men kan langs de aarde gaan
En U verliezen.
’t Is of Gij stil blijft staan
Totdat we U kiezen.”²⁴

Aldus Verwey. Maar wilt ge het heus nog eens proberen met de stille, gesmoorde strijdkreet: wij helden, wij eenzamen, wij in de beslotenheid van de wereld onszelf genoeg? Het is een wonderlijk tijdsgewricht dat ge in dit onweer, in deze waanzin van de oud geworden tijden daarop uw zin zou zetten. Duister voornemen, een zeer hoog spel!

“Het is té donker nu, de duisternis wordt oppermachtig!”²⁵ Is dat een bewering, of een

²⁰ Gezang 14, vers 1 (1938), Liedboek 476, vers 1 (2013).

²¹ Gezang 15, vers 1 (1938), Liedboek 478, vers 1 (2013).

²² Titel van een bundel volksliederen. J. Veldkamp en K. de Boer (red.): *Kun je nog zingen, zing dan mee!* Groningen: Noordhoff 1906.

²³ Gezang 19 (‘De Christenschare, blij van geest’), vers 1 (1938), Liedboek 153 (‘Wij edelingen, blij van geest’) vers 1 (1973).

²⁴ Eerste en derde (laatste) strofe van een (titelloos) gedicht van Albert Verwey, nr. 17 in de afdeling ‘Dichters nachtgezang’, in: *De Beweging* jg. 1 (1905), 138.

²⁵ Herkomst onbekend.

vraag? Weet ge, ge zoudt onder deze duisternis niet zó *lijden*, als dit Licht niet was opgegaan en u niet beschenen had van verre. Op welke grond meent gij nu het recht te hebben u te verstijven in een vreugdeloze afwijzing? Kwel uzelf niet, ge kunt tenslotte niet weten of het dan toch in waarheid niet zó is dat dit feest u ditmaal voor het eerst voluit verkondigt hetgeen God waarlijk voor u reeds bereid had – want ge weet, ja ook gij “weet de genade van onze Here Jezus Christus, dat Hij is arm geworden, daar Hij rijk was, opdat gij door zijn armoede zoudt rijk worden” (2 Kor. 8: 9). O, ge weet zoveel, maar ge wilt niet weten dát ge het weet.

Het is niet wáár dat we niets horen dan het leed van de gefolterden, dat we niets zien dan een laan vol gehangenen, dat we niets bemerken rondom dan het onbestemde dreigen van een verbitterde jeugd. Het is niet wáár dat Christus zich zozeer onbetuigd zou laten aan onze harten, dat wij de vrijheid hebben ons het wezen van de schepping naar ons believeen, naar onze wisselende stemming en ons wikkend oordeel, óf donker óf licht óf onbepaalbaar voor te stellen. Wij weten, in het jaar onzes Heren 1936²⁶, zeer wel dat wie hier knielt, bij de kribbe, een ander oordeel heeft en een ander uitzicht, dat *het mysterie van de knielende mens* de verschuiving van alle maten is, zo waarachtig als de neergedaalde God de verandering van heel ‘onze’ werkelijkheid is. Het leven is goed, het leven is goed geworden, omdat het is goed gemaakt. Het nieuwe leven is goed geworden, omdat het oude is goedgegemaakt in Christus Jezus onze Heer.

Ge zit in uw kamer, in uzelf gedoken, en wilt het niet weten dat gij Gods kind en huisgenoot zijt. Lieve dwaas die ge zijt, onverbeterlijke beul van uzelf. Wilt ge wraak nemen over de bitterheid van uw leven, wraak op uzelf? Ach, ook daarin zijt ge niet alleen, dat kénnen we! Ach, de droeve bevrediging van het bouderen – in Nijhoffs woorden:

“Wat zou mij nog de wereld verbazen?
Sneeuw met Kerstmis, een ei met Paschen,
Een sentiment in oudejaarsnacht –
Geen einde, geen einde, geen dood die lacht.”²⁷

Zie, dat kénnen we, ook dat is ons gemeen. Ge dacht toch niet dat gij alléén moe en bitter en vol vreemd doodsverlangen waart, dat gij alleen de dingen onder de ogen durft te zien en dat gij alleen zo wijs zijt u niets te laten wijsmaken? Of dacht ge dat ge het monopolie had van de uitvluchten: ik ben te slecht, of de wereld is te slecht, het is veel te mooi en ik kan er niet bij, het is zo vreemd en waarvoor is dit alles eigenlijk nódig...? Laat naar je kijken, mijn zeer waarde mede-rebel! en kameraad en broeder! Wij hebben in Jezus de eeuwige jeugd. Het zal toch nog een tijd telkens doordrenzen in ons gemoed dat het onzin is, dat hier de ene absurditeit, die van het leven, met de andere, die van God, wordt geheeld, dat wij nu toch werkelijk te diep neergestaard hebben in de afgronden van het bestaan, om niet ten slotte liever volstrekt eenzaam te zijn en af te wachten wat het worden wil. Zie, láát het zo zijn: wéés zo onmachtig, zo ingezonken, als ge maar niet denkt dat ge daarmee Hem ontgaat, die

²⁶ Merkwaardig: deze hele alinea ontbreekt in de oerversie van 1937, in die van 1947 staat hier ‘1946’. In die van 1969 is dat veranderd in ‘1936’ en zo ook in het *Verzameld Werk*.

²⁷ Strofe uit ‘Kerstnacht’ van Martinus Nijhoff, in 1921 gepubliceerd in het tijdschrift *De Stem*. Martinus Nijhoff: *Verzamelde Gedichten*. Amsterdam: Bert Bakker 1990, 179.

is “nedergedaald in de benedenste delen der aarde en die is opgevaren ver boven de hemelen, opdat Hij alle dingen met zichzelf vervullen zou” (Ef. 4: 9, 10).

Zie, daar is werkelijk niets anders te zeggen dan: het feest gaat door! Niet door de eigenzinnigheid van de christenmensen, maar door de trouw van God. Christus is geboren, Christus werd onze medemens, komt, laat ons Hem aanbidden.²⁸ Hier houdt al ons redeneren op. Hier blijft alleen de verkondiging: “De zaligmakende genade Gods is verschenen aan alle mensen” (Titus 2: 11). 't Loopt tegen het Nieuwe Jaar, het feest gaat door. En gij, gij hoort óók reeds van verre het gezang en de reidans... van de kinderen. Want de kinderen zijn in het Nieuwe Jaar wat de helden waren in het wereldjaar, dat nu is oud gemaakt en verouderd en nabij de verdwijning (Hebr. 8: 13).

²⁸ Zie gezang 18 ('Komt allen tezamen') (1938), Liedboek 477 (2013).